

S.Vurğun milli şeirimizin görkəmli simalarından biridir. Onun ədəbiyyatımızda rolu həmişə ədəbiyyatşünaslarımız tərəfindən yüksək qiymətini almışdır, tədqiqat mövzusu olmuşdur. Şairin yaradıcılığı büllür çeşməni andırır: dupduru və tərtəmiz bulaq yerin qatlarından axır, ulu Nizaminin, eşqli Füzulinin, əqidəsindən dönməyən Nəsiminin, dil təmizliyini qoruyan Vaqifin, ağlaya-ağlaya gülən Sabirin şeir - sənət şirəsinə əmə-əmə üzə çıxır. Biz oxucular bu ilahi neməti mənimsəməklə insanlara sevgi bəsləyirik, özümüzü də məhəbbət-ləşirik.

Allahverdi Eminov

(Əvvəlki ötən sayımızda)

Vaxtilə tənqidçilərin şeirdə fəlsəfəçilik "axtanışına" düçarlığına aydınlıq gətirməli olsa, bilməliyik ki, S.Vurğun Dövrənlə İnsanın poetik "dialoqunda" onu göstərir ki, varlığın - həyatın mənevi mənimsənilməsinin bir forması da insan anlamağa borcudur ki, təbiətdə, həyatda heç bir şey donuq deyil, dəyişir, fəlsəfəçiliyə gəldikdə isə biri mahiyyətin (dəyək ki, reallığın) inikasına, digəri gerçəkliyin terənnümünə yönəlir - hər ikisi hərəketdədir. Daha doğrusu, poeziya (bədi yaradıcılıq) fəlsəfədə öz konseptual söykənəcəyini, fəlsəfə incəsənətdə (poeziyada) - varlığın həyatı axarlığının bilavasitə ifadəsini tapır. Poetik formulası budur:

*Dəyişir səmtini dalma sular,
Dəyişir fikirlər, dönür duyğular.
Kainat təmtayr bir yerde qərar.
Çirpır sinəsini qayalıqlara -
O, gah qışa çıxır, gah da bahara!*

Şeirdə S.Vurğun "İnsan" anlayışında fəlsəfəçilik iddiasına düşməmişdir. Dünyanın dinamikasında müsbət və məniyyə meylliyində birincini günahlandırarmışdır konkret subyekti kimi. Daima seadətə səslənmişdir:

*Dünya binasını qurandan bəri
Seadət ədlənən o gözəl pəri
Gəl! - deyə səslənmiş qarınalər.*

Şair "Seadət"i dünyanın ezəlinde, içərisində götürür, mahiyyətində bu anlayışın fəziləti və haqiqəti dəyənir. Seadət - xoşbəxtliklə müsbət olmaq yaramaz, mövcud cəmiyyətdən bundan qaçmalıdır. Fransız filosofu və yazıçısı Fransiya Volter (1694-

Səməd Vurğunun bir şeiri haqqında bir neçə söz

Vəfat etmiş insanın ruhunu təhqir edən yalnız taxtabiti ilə müqayisə edərdim.

Müəllif

1778) seadətində təbii instinkt hesab etmişdir. "Bunu boğmaq, insanın hissələrini və ehtiraslarını öldürmək insanın özünü məhv etməkdir. İnsanı ehtirastardan məhrum etmək onun bütün qanını bədənindən sorub çıxarmaq deməkdir".

Bələ düşüncələrin nikbinliyində şairin təəssüfü səslənir:

*Yazıqlar olsun ki, hala insanlıq
Galib qovuşmamış ona bir anlıq.*

Məşhur fransız filosofu Pol Anri Holbac (1723-1789) yazırdı ki, insanpərvərlik insan cəmiyyətinin, insan neslinin həyatını qoruyub saxlamaq üçün zəruridir. S.Vurğun qərb fəlsəfi fikrlə tanış idi, bunu başqa şeirlərində, poemalarında aydın görürük. İnsaniyyəti şeirin ilk mısralarında (bəndlərində) hallandırmışsa bu, təsadüfi deyil. İnsaniyyət fəzilətinin atributu olmaqla, digər fəzilətlərin kvintessiyasıdır, insani sevmə hissidir. Ancaq insanlıq uzaqdadırsa mərhəmət, məhəbbət hissələri diqqətdədir.

*Ey dünya gözəli, qaçma bəşərdən!
İnsandırı ayıran xeyri qərdən...
Gəl, onun eşqini ucuz tutma sən,
Qəlbi var, hissə var məhəbbətin,
Qaralmaz üzünü əbədiyyətini!*

Müşahidələr, bədi araşdırmalar, fəlsəfi fikirlər daima insan problemlə meşğul olmuşdur - hüduxsuz maraq dairəsinə baxmayaraq. İnsanın taleyi, həyatda yeri, vəzifəsi - bunlar insan varlığının mənasını açmışdır.

"Hayat fəlsəfəsi"ndə müəllifin həyatın qorxunc qanunu qarşısında ittihamı dayanır: Ölüm! Və lüblis ikinci birincindən daha qonuludur, çün, ölümün gəlişini inkar edən bir insan belə həlakit yoxdur - alın yazısıdır, lüblisə hər an qarşıya çıxa bilər, sakit həyatı al - üst edər. sual çıxarmaq olar şeirdən: həyat birdəfəlikdir, təkrar deyil, bəs niyə lüblis də qarşılayır?

dir. O məqama şair toxunur, ritorik pafosla deyir:

*Yamanlıq, yaxşılıq durmuş üz-üzə,
Dilsiz asrlardan mirasdır bizə.
Əsli behar yell qalblarımızda,
Lakin arxasınca kafan geyir qış,
Təbiət varlığa belə qarğamış.*

*Bir bayram sözü var, bir də ki matəm,
Nəşə bir əlamətdir, qüssa bir əlam.
Həyat öz atını sürür damadam,
Odlar içində də hər bir manzara
Yenə qanad verir düşüncələrə!*

S.Vurğun poetik rüccətlə insan xislətindəki yamanlığı katarsisə çağırır: həyatın yalnız iki üzü var - pis və yaxşı. Əxlaq qaydaları anti - insan prinsiplərinə revac verirsə, insan dünyaya ilə bənarlıdır? Onsu da o, atını çapır, hey çapır, "solu"nda pislikdir. "sağı"nda yaxşılıq. Etiraz etməlidir? - sualın cavabıdır. Yazıçı A.-Kamyu yazır: "Mən etiraz edəmirəm, deməli, mən mövcudam". Dünyanı fəsadla doğru fırladan insanın özü-

losofa mexsusdur...

İnsan dünyanın eşrefidir - deyənlə Nizami də yanılmamışdır. Əgər əxlaqın sabitliyi, cəmiyyətin, konkret götürsək, Həyatın tərəfindədirsə, mövcud sosial münasibətlərin hər cür tənqidi, onları dəyişdirib başqa şəkildə salmaq səyləri mənasını itirir, insanlar dünyadan (həyatdan) üz döndərər, pisliklərlə, fəsadlarla bənar. İnsanın mövcudluğu ölümə doğru gedən varlıq kimi də özünü biruzə verir, bir haqiqətdir ki, ölüm qorxusu varlığını xarakteristikasıdır, şər isə pessimizmə girov olmalıdır.

Bədi idrakın spesifikliyi bir də ondadır - həyat hadisələrinə qiymət verməsi və bədi materialın özünün dəyərinin hesabına alınması nəzərdən keçirilir. Xüsusilə, poeziyanın emosional və intellektual təbiəti şəirdən yeri gələndə hipotetik xassəli fikirlərə ögeylik göstərməməsidir. Bu prosesdə şairin lirik - epik ricalı, təhkiyəsi və intonasiası məzmunun fəlsəfəsinə açıq, eyni zamanda sosial - tarixi şəraiti nəzərə alır. "Hayat fəlsəfəsi" şeir-

dür, yeni əxlaqdır, bu mənada əxlaq mövcudluğunu bacarmada, həyatda davranışını istiqamətləndirməkdə insana yardımçı olmalıdır. S.Vurğun yenə insanın böyüklüyünü, müdrikliyini, fəzilətini önə çəkir və nikbinliyini itirmir.

*Yenə də insanın xəyal şahpəri
Gəzir fəzaları, göy dənizləri.
Sən seadətini gözəl səhəri!
Alıqla insanın pak əməlini,
Uzat yer üzünə hünər əlini.*

S.Vurğun pessimist deyildi və bu hissi aşlayan filosoflar qəbul etmirdi. Məsələn, ingilis hüquqşünası, əxlaqçı İ.Bentamın (1748-1882) insan davranışında "fayda"nın lazımlıca qiymətləndirilməsinə, şeirin poetikasına nöqtəyi - nəzərdən İ.Bentamınə görə, insan bütün hərəketlərində, davranışlarında öz mənafeyini güdür, insan varlığı ərzində əqoistdir, əqoist ola bilər qalır. S.Vurğun poetik kredosuna sadiq qalaraq insanı hünər meydana gətirmək istəyir, "xoşbəxtlik balansının" pozulmasını arzu edir. Hünər bütün kainatı qüdrətli əyləle işıqlandıra bilər.

*...Hünər söylədiyim o qüdrətli əl
Bütün kainata qoy qanad gərsin,
Bəşər karvanına o yol göstərsin.*

*Hünər qanad versin torpağa, daşa,
Dənizlər çatılıb gəlsin baş-başa.
Azadlıq ordusu varsın baş-başa,
Hər zəfər dastanı yadqar olsun,
Ölüm təslim olsun, həyat var olsun!*

Bəs "həyat nedir" ki, şair ölümün təslimçiliyinə həyatın tentənəsini qoyur. Filosof H.Spenser (1820-1903) "Hayat nedir?" sualına cavabında deyir: "Hayat daxili münasibətlərin daimi surətində və müntəzəm olaraq xarici münasibətlərə uyğunlaşmasından başqa bir şey deyildir". İnsan hem daxili, hem də xarici mühitə adaptasiya olmaqla hünər göstərir və ölümünə mecazi mənada qalib gələr, zəfər, qələbə dastanını yazan insan fiziki həyatla mənevi həyat arasında uyğunlaşma taparsa, ən yüksək əxlaq davranışına sahib kəsilər, "əxlaqçılıq - insanın sosial mühitə ən mükəmməl uyğunlaşması" kəlamı fi-

rində "Məni" nə qayıdır və bütün fəsadlardan, pisliklərdən ucağa dayanır. Dünyaya şöhrət olduğunu pafosla bəyan edir.

*Dünyaya bir şöhrət yaranmışız biz,
Günəş çökməmişdir qarənliyə diz.
Qoy olsun yamanlıq, o xain lüblis!
Yaxşılıq çağırşın hər qəlbini yer,
Qurtaraq zəncirdən Promoteyli...*

Səməd Vurğunun "Hayat fəlsəfəsi" şeiri klassikliyini qorumaqdadır və ona naməhrəm əl toxunmamalıdır, poetik nümunədə həyat materialı mənevi sənətləri inkar etmir, didaktik nəsilərin bədi mühakiməsinə verilir ki, yenidən qavranılırsın. Klassik əsərlər isə ümumiyyətlə sənətləri topluudur, insan taleyinə analitik, intellektual və emosional yanaşma nümunəsidir. Oxucular "dünyanın vəziyyəti"lə qarşılaşır və insan - vartıq sadiq qalaraq insanı hünər meydana gətirmək istəyir, "xoşbəxtlik balansının" pozulmasını arzu edir. Hünər bütün kainatı qüdrətli əyləle işıqlandıra bilər.

*Fəlakət qocalmış... qərdir o köpek
Onun sümükləri tez çürüyəcək...
Seadət - gənclikdir əzgi - gələcək!
Onun gözələrində həyət eşqi var -
Var olsun gələcək! Var olsun bahar!*

Səməd Vurğun "Hayat fəlsəfəsi" şeiri haqqında 1935-ci ildə yazmışdır. "Mən öz yaradıcılığım qarşısında bir məqsəd qoymuşam: varlığımızın poeziyasını açıb göstərməklə həyatımızın mühüm ideyalarını fəlsəfi ümumiləşdirməyə vəmək, bilmək ki, bu, çətin yoldur". (Bax: Sovet yazıçıları. Tercüməyi - hal rus dilində), I cild, Moskva, 1959-cu il).

S.Vurğun "Hayat fəlsəfəsi" şeirini yazdı. Antroposentrik telime görə, insan Dünyanın sən məqsədini burada tapır, lakin onun qarşısında acizdir; doğulanlar, dünyadan köçəcəklər - bütün canlılara aiddir.

*Quşlar qatar-qatar ellərdən keçər,
Bəşər nəsil - nəsil dünyadan köçər,
İnsanlıq gah zəhər, gah şərbət içər.*